

Дзюбишина Н. Б.,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗІ СТРАТЕГІЙ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЧЕСЬКІЙ ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

У статті розглянуто підходи до розуміння сутності навчальних стратегій у вивченні іноземної мови в чеській лінгводидактиці. Окреслено поняття "стратегії навчання". Виділено основні термінологічні проблеми галузі стратегій навчання іноземної мови.

Ключові слова: стратегія, іноземна мова, метод навчання, лінгводидактика.

В статье рассмотрены подходы к пониманию сущности учебных стратегий в изучении иностранного языка в чешской лингводидактике. Очерчено понятие "стратегии обучения". Выделено основные терминологические проблемы отрасли стратегий обучения иностранного языка.

Ключевые слова: стратегия, иностранный язык, метод обучения, лингводидактика.

The article deals with the main approaches to the understanding of the teaching strategies essence in a foreign language studying in Czech linguistic didactics. The notion "teaching strategies" has been outlined. The main terminological problems in the field of foreign language teaching strategies have been emphasized.

Key words: strategy, foreign language, method of teaching, linguistic didactics.

На сьогоднішній день іноземна мова є важливим засобом міжнародного спілкування та інструментом ефективною культурної взаємодії. Відповіді на запитання, як ефективно вивчати іноземну мову, передусім встановлення мети навчання іноземної мови і визначення, що означає володіти іноземною мовою. Нині лінгводидактика схиляється до трактування іноземної мови як засобу комунікації на різні теми. Головна мета визначає цілі навчання. Без сумніву, слід розвивати окремі мовні навички (писання, говоріння, розуміння почутого, читання) і окремі аспекти іноземної мови (фонетика, лексикологія, граматики, орфографія і т.д.). Вимога вдосконалення системи навчання іноземних мов передбачає запровадження новітніх технологій викладання та нових навчальних курсів для покращення іншомовної освіти. Цілі навчання повинні досягатися на трьох рівнях одночасно: на прагматичному (мовний і культурний зміст), на афективному (толерантність, комунікативність, позитивне ставлення до вивчення іноземної мови та іномовної культури), на рівні стратегій і тактик навчання. Мета мовної освіти нині трактується широко. Важливим є засвоєння стратегій навчання як прямих, тобто тих, що прямо стосуються іноземних мов (наприклад, когнітивних або стратегій запам'ятовування), так і непрямих (авторегуляція навчання, розвиток емпатії щодо іномовної культури та її представників тощо). Непрямі стратегії навчання у зв'язку з розширенням цілей вивчення іноземної мови набули все більшого значення.

Тема стратегій навчання належить до важливих і актуальних тем педагогіки, педагогічної психології, дидактики, а також фахової дидактики іноземних мов – лінгводидактики. Проблема стратегій навчання є актуальною проблемою освітніх змін як у вітчизняній педагогіці, так і в зарубіжній. Значення стратегій відбивається в пріоритетності загальних ключових компетенцій, спрямованих на "всезітєве" навчання. Ключові компетенції вміння вчитися, розв'язувати проблеми, комунікувати тощо містяться в проблематиці стратегій навчання іноземної мови.

Проблема стратегій навчання іноземних мов стала предметом наукових пошуків як вітчизняних (Петровський А.В., Китайгородська Г.А., Семенишин І.С. та ін.), так і зарубіжних учених, зокрема чеських (У.Едмондсон, Ю.Хаус, Р.Оксфорд, К.Влчкова, Р.Майєр, Й.Мареш, Ц.Вайнштайн). Проте зауважимо, що у Чеській республіці ця проблематика почала більше досліджуватися тільки в останні роки, тому немає комплексного дослідження стратегій навчання іноземних мов чеських учнів.

Метою статті є дослідження понятійного "поля" стратегій та виділення основних дефініцій стратегій навчання іноземної мови у чеській лінгводидактиці.

Стратегії навчання іноземної мови можна розглядати як комплекси дій, які використовуються учнями для полегшення здобування, запам'ятовування, відтворення і використання інформації в процесі навчання іноземної мови. Стратегії навчання іноземної мови являють собою одну з ключових детермінант процесу засвоєння не лише іноземної мови, а й досягнутих результатів освіти загалом.

Протягом останніх двадцяти років в галузі лінгводидактики (теорії навчання та викладання мов) у західних країнах увага акцентувалася на індивіда, який навчається, і процес навчання більше, ніж на вчителя і процес викладання. У центр наукового інтересу потрапила загальна проблематика навчання, зокрема проблематика запам'ятовування інформації. Фахівці почали займатися питанням, як особа, яка навчається, опрацьовує нову інформацію та який тип стратегії для цього використовує. Ця тенденція пов'язана зі зміною біхевіористичної парадигми у напрямі до когнітивістичної. У Чеській республіці ця зміна не була достатньо помітною, що було пов'язано із загальною відмінністю парадигм [4], які домінували у чеській та зарубіжній системах освіти в період до 1989 року, також частково і у 90-х роках ХХ століття. Нині ці відмінності зникають. Тим не менше, в області педагогічної психології, передовсім в теорії навчання, в галузі загальної дидактики, зокрема психодидактики, термін "стратегія навчання" використовується дуже часто.

Слово "стратегія" походить з військової галузі від старогрецького слова *strategia*, і означає "мистецтво підготовки і ведення війни та великих воєнних операцій" [1, с. 1399].

Термін "тактика" не варто автоматично розуміти як синонім слова "стратегія". Тактика охоплює знаряддя для досягнення успіху певної стратегії. Тому з фахово термінологічної точки зору є помилковим використовувати ці поняття як взаємозамінні, хоча обидва поняття мають деякі спільні риси.

У невійськовому контексті термін “стратегія” набув значення план, крок чи свідомо діяльність, спрямована на досягнення певної мети. Первісний прийнятий педагогікою концепт стратегії як діяльності, що використовується учнем і спрямована на здобуття, запам’ятовування, відтворення і використання інформації, на сучасному етапі сприймається як вже недостатній для педагогіки. Окреслення поняття стратегія доповнюється наступними рисами: стратегії навчання є специфічними діями, які використовують учні для того, щоб навчання було легшим, швидшим, цікавішим, більш керованим самим учнем, тобто авторегульованим, більш ефективним і придатним до трансферу, тобто перенесення на інші ситуації [6, с. 17].

У педагогіці трактування терміну “стратегії навчання” є точнішим. Наприклад, чеський дослідник Й.Мареш розглядає стратегії навчання як “дії ширшого обсягу, якими учень здійснює самобутнім способом певний план при розв’язанні завдання, хоче чогось досягти, а чогось іншого, в свою чергу, уникнути” [3, с. 58]. Автор розрізняє декілька аспектів чи площин стратегій: аспект завдання (задане завдання має певний обсяг, структуру, операційні вимоги), перцепційний аспект (певна ситуація сприймається як ситуація навчальна), аспект інтенціональний (становлення наміру і плану), аспект вирішувальний (вибір методу), реалізаційний (використання тактичних кроків на основі здібностей і навичок), контрольний і керуючий (оцінювання успішності) і результативний (форма досягнутого результату).

Що стосується сучасних чеських словників, то вчені П. Хартл та Й. Хартлова подають лише визначення когнітивних стратегій як способів, котрі індивід використовує як свої попередні відомості, навички і досвід у навчанні [2, с. 567]. У питанні відношення когніцій (пізнання) і навчання йдеться про відношення двох понять, сукупність значень яких певною мірою перекривається. Навчання охоплює не лише пізнавальний бік, але й емоційний, мотиваційний, виконавчий, регуляційний, соціальний і т.д. [3]. Подібним чином розглядаються дві базові групи стратегій:

– перша, котра підтримує навчання безпосередньо, прямо працює з іноземними мовами (прямі або первинні стратегії);

– друга, котра прямо не стосується вивчення іноземних мов (непрямі або допоміжні стратегії).

Когнітивні стратегії з цієї точки зору належать до прямих стратегій.

Педагогічний словник Я.Прухи включає стратегії навчання до базової термінології і визначає їх як послідовність дій при навчанні продумано поставлених таким чином, щоб можна було досягти навчальної мети. За допомогою неї учень вирішує, які навички і в якому порядку він використає. Над різними стратегіями навчання стоїть стиль навчання, котрий має форму метастратегії навчання [5, с. 230].

Проблематика стратегій навчання демонструє певні термінологічні неясності та відмінності, на які слід звернути увагу.

У чеській мові використовується термін “стратегія навчання” і “навчальна стратегія”. Деякі автори (Й.Мареш, В.Швець) використовують обидва терміни паралельно, розуміючи ці дві форми, ймовірно, як граматичні варіанти, пов’язані з лінгвістичним питанням апозиції. Обидва вислови використовуються у значенні дій при навчанні.

У чеській фаховій літературі часто зустрічається термін “метастратегія” [2], який трактується як стратегія стратегій, тобто особиста стратегія, з якої людина вибирає і модифікує стратегії, необхідні для виконання завдання, розв’язання проблем. Метастратегіями ми могли б назвати у певному сенсі деякі непрямі стратегії навчання, однак у фаховій термінології треба працювати з терміном “метакогнітивна стратегія” у вузькому смислі слова. Цей термін охоплює стратегію пізнання, як проходить навчання іноземної мови, стратегія спрямування власного навчання на певні навчальні дії, стратегія планування та організації навчання чи навчально-го середовища, стратегія становлення цілей, моніторингу, контролю і керування навчання, його оцінювання. Поняття метакогнітивних стратегій виходить із поняття “метакогніція”, який також часто використовується у чеській фаховій літературі. У сучасному чеському психологічному словнику метакогніція окреслюється як “пізнання того, як людина пізнає”, тобто йдеться про знання власних когнітивних процесів [2, с. 311].

Термін “метод навчання” можна вважати таким, що відповідає більшою мірою терміну “стратегія навчання”. Проте у педагогічному словнику Я.Прухи подається термін “стратегія навчання” [5].

Термінологічні неясності виникають також у зв’язку з поняттям “іноземна мова”. Так, чеська дослідниця К.Влчкова використовує як нейтральне поняття термін “цільова мова”, під котрим можна розуміти будь-яку мову, яку вивчає учень. Під поняттям “іноземна мова” розуміється мова, котру учень вивчає і котра в його країні не використовується як офіційна (наприклад, чеський учень вивчає німецьку мову в Чеській республіці, тобто в країні, де зазвичай німецькою не розмовляють). Під терміном “друга мова” розуміється мова, яку учень вивчає в середовищі, де ця мова є офіційною, тобто учень живе у двомовному середовищі (наприклад, учень українського походження, який мешкає в Чеській республіці, вдома розмовляє українською мовою, а в школі вивчає чеську). Саме тут йдеться про двомовність, паралельне використання двох мов [6, с. 15].

Розрізнення другої мови та іноземної мови є важливим тому, що багато авторів, які пишуть про проблематику стратегій, походять з країн, де більше наголошується на дидактиці другої мови, оскільки в цих країнах багато іноземців і державна влада вирішує проблему їх навчання офіційної мови (наприклад, у США англійська чи в Німеччині німецька для емігрантів). Дослідження проблематики другої мови почалося в Чеській республіці відносно недавно, а його бум припадає на період прибуття емігрантів як необхідної робочої сили.

З точки зору стратегії навчання мови існують, звичайно, певні відмінності при навчанні другої мови чи іноземної мови. Якщо людина вивчає другу мову, то має, безперечно, більше природних нагод для її тренування, аніж учень, який вивчає іноземну мову вдома, в середовищі, де використовується інша, ніж ця іноземна мова. Учень, який вивчає другу мову, має більше контактів з носіями мови, їх культурою і звичками. Він більше орієнтований до використання специфічних стратегій, як непрямих так і прямих. У випадку другої

мови учні можуть використовувати, наприклад, більше непрямих стратегій навчання, ніж учні, що вивчають іноземну мову.

Проблематичним є також термін "таксономія стратегій навчання", котрий використовується в зарубіжній літературі. Як чеський еквівалент, який семантично відповідає тому, що має даний термін означати, використовується термін "класифікація стратегій".

К.Влчкова розрізняє також поняття "навчання іноземної мови" та "засвоєння іноземної мови", останнє з яких має дещо інші змістові виміри. Зазвичай засвоєння розуміється як термін з більш широким значенням, аніж навчання [6, с. 15]. У фаховій термінології "навчання" трактується як процес спрямований, керований, орієнтований, систематичний. Термін "засвоєння" охоплює навчання в природному середовищі з автентичними матеріалами. Зазвичай йдеться про засвоєння другої мови і навчання іноземної мови.

Важливим, на нашу думку, є також вміння розрізнити поняття "стратегія навчання" і "техніка навчання", яку інколи називають тактика, рідше процедури, операції навчання. Ймовірно найвідомішим автором в Чеській республіці, який займається стратегіями навчання і стилем навчання, є Й. Мареш, котрий подає поняття тактика, перенесене до галузі педагогіки і проблематики навчання наступним чином. "Тактики, або ж навчальні тактики є окремі дії, котрі продумано організовані і створюють вищу цілість, тобто стратегії навчальні. Тактики, або тактичні кроки є окремі дії при навчанні, котрі учень усвідомлює; це дії, які свідомо вибираються і використовуються. Тактики є акти діяльності учня, які можна спостерігати, реєструвати, вимірювати" [3, с. 58]. Висловом техніка, тактика позначаються окремі дії, котрі згідно із ситуацією та завданням інтегровані до стратегій так, щоб було досягнуто певної мети. Техніки можуть бути в конкретному випадку відносно варіативними зразками поведінки в залежності від ситуації та специфічними завданнями – для реалізації певної стратегії наявні різні техніки в залежності від обсягу і структури (наприклад, когнітивні стратегії – сукупність тексту).

Отже, викладене вище дає підстави підсумувати, що стратегії навчання це певні дії, або методи, які використовуються для удосконалення іншомовної мовленнєвої компетенції. Вони залежать з одного боку, від індивідуальності учня, з іншого від зовнішніх впливів, тобто характеру навчальних матеріалів, вимог учителя щодо знань учня, способу регулювання процесу засвоєння навичок тощо.

Розуміння навчальних стратегій чеськими науковцями, їх неоднотайність базується на різних рівнях: більш загальному та конкретизованому відповідно до навчальних цілей і залежить від деталізованості поглядів на ці процеси.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., 2005. – 1728 с.
2. Hartl P. Psychologický slovník / P. Hartl, J. Hartlová. – Praha, 2004.
3. Mareš J. Styly učení žáků a studentů / J. Mareš. – Praha, 1998.
4. Průcha J. Moderní pedagogika / J. Průcha. – Praha, 1997.
5. Průcha J. Pedagogický slovník / J. Průcha, E. Walterová, J. Mareš. – Praha, 2001.
6. Vlčková K. Strategie učení cizímu jazyku / K. Vlčková. – Brno, 2007.